

Tamás Edit

Józseffalva 222 éve

Történeti áttekintés

A mai Sárospatak korábban önálló települések összevonása révén jött létre. A Bodrog folyó két partján fekvő mezővárosok 1883-ban egyesültek. A jobb parton terült el Sáros-Nagy-Patak, a folyó túloldalán, a bal parton Sáros-Kis-Patak (1386 óta szerepelt a forrásokban). A 20. században három szomszédos falu – Józseffalva (1912), Bodroghalász (1950), Végardó (1965) – csatlakozott a városhoz.

Sárospatak története a honfoglalás koráig nyúlik vissza. I. András király idejében királyi birtokká lett Patak környéke, megszerveződött a pataki erdőispánság. Szent István szellemében a 12-13. században már idegen népek érkeztek Hegyaljára. Három község neve is őrzi betelepülésüket: Olaszliszka, Bodrogolaszi,¹ Tállya. A 14-15. században Hegyalja területe magánföldesúri tulajdonba került. A pataki uradalmat 1526-ban Perényi Péter, 1607-ben Lorántffy Mihály, 1616-ban I. Rákóczi György szerezte meg. A terület fénykorát a 17. században, a Rákóczi-család uralma alatt élte. A Rákóczi-szabadságharc után Trautson herceg kapta birtokul Patakot és vidékét. Ő telepítette a svábok első hullámát az 1750-es években Hegyaljára.

A török kiűzését követően az elnéptelenedett területek benépesítési mozgalmában jelentős szerepet kaptak a németek. Míg Magyarországon a 16-17. században a folyamatos háborúk, hadjáratok és a nagy kiterjedésű pestisjárvány miatt jelentősen csökkent az ország népessége, addig Európa más részein ellentétes folyamat zajlott. A 17-18. század fordulóján hirtelen megugrott lakosságot a tőlünk nyugatabbra fekvő országok nem voltak képesek eltartani, nem állt rendelkezésre elegendő földterület. Elsősorban a Rajna-vidék szűkölködő lakossága próbált új helyen boldogulni, hiszen a XIV. Lajossal folytatott háborúskodás elpusztította lakóhelyüket. A bádeni alemann és a württembergi sváb területeken a vagyont a legkisebb fiú örökölte, így a többi gyereknek másfele kellett foglalkozást keresnie. Ezek közül sokan új hazát kényszerültek keresni.

Magyarország vezetői számára támogatandó volt a megbízható, elsősorban katolikus vallású, magasabb gazdasági kultúrát képviselő (takarmánynövények, burgonya- szőlő-, és dohánytermesztés) német népesség letelepítése. A Rákóczi-szabadságharc után az ország jelentős területei kerültek új birtokosok kezébe. Sokan közülük idegen, osztrák származásúak, udvari emberek. Az új adományként kapott uradalmak falvai sok esetben elnéptelenedett, pusztá településekké váltak. Hasznot csak úgy remélhettek az új szerzeményekből, ha a településeket benépesítették, művelésbe vonták a földeket, hiszen az adót fizető népesség teszi értékessé az uradalmakat. A nagyobb népesség által több jövedelem került az államkasszába is. Az állami jövedelmeket a belső migráció nem volt

képes jelentősen növelni, hiszen a korábban is – csak helyet változtató – adót fizető népesség nem növelte az állami adóalapot, így az állam figyelme a külföldiek – elsősorban a németek – felé fordult, telepítésüket az 1723. évi CIII. törvénycikkelyben szorgalmazta is. A 18. században három nagy hullámban érkeztek az országba a német telepesek: III. Károly (1711-1740), Mária Terézia (1740-1780), majd II. József (1780-1790) idejében.

A nagy tömbökkel szemben az ország számos területén jöttek létre kisebb német szigetek. Gondosan előkészítették a telepítésüket, kiváltságokat kaptak. A svábok két ciklusban érkeztek Hegyaljára. Ezt megelőzte a tokaji uradalomban létrejött első településük Rakamaz (1729), amely azonban nem zempléni, hanem Szabolcs vármegyei falu. Zemplén vármegyében a húsz év múlva induló betelepítést tekintjük a svábok első hullámának. Rátka, Hercegkút és Károlyfalva települt ekkor. A három telepítés Trautson herceg magánföldesúri vállalkozása volt 1750 körül. 1775-ben azonban kihalt a Trautson család, a pataki uradalom visszakerült a kincstárhoz. A Kamara kezelte pataki birtokra talán még az uralkodó is emlékezett, amikor 1785-ben állami szervezésben újabb telepesek jöttek a vidékre. Ekkor – 1780-1790 között – érkezett Hegyaljára a sváb telepítés második hulláma, amely Rátkát, Józseffalvát, Hosszúlázat, Simát, Marcinfalvát érintette.

A II. József idején zajlott telepítéseket a szakszerűség és szervezettség jellemezte, a kevesebbet, de jobban elv érvényesült. Nagyobb körültekintéssel választották ki a betelepülőket és nagyobb gondoskodás mellett zajlott letelepítésük. Már előre elkészítették és kimérték a telkeket, felépítették a házakat, az érkezőknek már csak be kellett költözni. A belsőségek mellett a földet és a rétet is kimérték számukra. Felszereléseket, munkaeszközöket, állatokat is kaptak. Általában négy lovat (vagy ennek megfelelő 22 forintot), lószerszámot, egy tehenet, hat zsákot, fejszét, kapát, vasvillát, ágyat, szalmazsákot, pokrócot, rokkát és egyéb felszerelési tárgyakat. Az adómentességet is hosszabb időben határozták meg. A föld, a ház és a termelőeszközök biztosítása révén a frissen beköltözőknek sokkal jobb életlehetőségeket biztosítottak, mint azok a területek, ahonnan jöttek, illetve a korábbi telepítési mozgalomban résztvevők is sanyarúbb életkörülmények között kezdték magyarországi életüket. Tizenöt évvel korábban, 1770-ben magyarországi utazása közben időzött Patakon II. József. Munkácsra utazván a városi fogadóban ebédelt, s közben az uradalom prefektusától érdeklődött az itt folyó gazdálkodásról. Nemcsak e története kapcsolja Sárospatakhoz II. József személyét. Neve megőrződött egy 1785-ben létrejött sváb település, Józseffalva révén.

Józseffalva létrejötte

A sárospataki uradalom területén, Patak határából kiszakítva jött létre Józseffalva 1785 nyarán. *„Patak déli végében a Német-Országból beszivárgott Svábok számára II. József itt is egy egész úczát épített, 's a' gyűlevész népet zsindellyel-fedett házakkal, egygy pár ökörrel s mindennemű házi és gazdasági eszközökkel, mint sok más Kamarai jószágokban, itt is megajándékozta ...”*² A település az Újpaták nevet is fekvése által kapta, hiszen csak egy utca választotta el Sáros-Nagy-Pataktól. A Józseffalva név a sváb lakosság idetelepítőjének, II. József uralkodónak a nevét őrizte meg. A buzgó katolikus sváb lakosság hagyományába azonban Szent József neve került az idők folyamán névadóként.

Bár a megtelepedés 1785 nyarán történt: *„Világosságra jött az, hogy a Pataki Új Sváb Lakosok 1785 Esztben Júniusnak 16-kán szállottak meg, és hogy már Nemtsak a törvé-*

nyes, de a felsőbb rendelkezések szerint meg határozott 10. Egész Esztek Még tavaly 1795 Esztben Júniusnak 16-n elteltek, azért ezekre nézve határozatotott, hogy reájok ki vetett Köz Adót az elmúlt 1795-be Júniusnak 16-tól fogva fizesség”³ – a 10 éves adómentességet 1786-tól számították – igaz, ez vitát okozott. A plusz egy adómentes évet úgy akarták elérni maguknak a helyiek, hogy 1790-ben összeállították a letelepültek jegyzékét és abban 1796. június 30-át jelölték meg az adómentesség végső napjául. Az adókedvezmény és a telepítés kedvező gazdasági feltételei jómódot biztosítottak a józseffalvai lakosoknak. A letelepített lakosság jelentős része itt maradt, bár akad példa elvándorlásra itt is: „A’ hátlatlanok, kiknek hazájok sem vala szent, elszőkdöstek, elprédálván mindent a’ mit pénzzé tehettek.” Kazinczy Ferencnek tulajdonítják e sorokat.⁴ Az 1785-ös bevándorlók emlékét sokáig őrizték a hivatalos és egyházi iratok „hospes” azaz „vendég” bejegyzései.

Hosszú, nehéz út után vehette birtokba az utcányi falut a lakosság. Oly közel voltak Sárospatakhoz, hogy megérkezésük után még patakiként jegyezték őket. A várossal szemben igencsak falusias a település szerkezete. A városban tapasztalható sűrűbb beépítéssel szemben, itt hatalmas telkeken álltak házaik. Előre kimérték a telkeket/házhelyeket (amelyek 1 holdnál nagyobbak voltak – 110 négyszögöl) egy széles utca két oldalán. Egységes gazdasági lehetőséget biztosított számukra, hogy földjeik és kaszálóik azonos méretűek, egy pár ökre mindenkinek volt, s mindenféle házi és gazdasági eszközökkel rendelkeztek. 10 hold szántóföldet és 4 embervágó rétet adtak felszereléssel, igásállatokkal.⁵ A berendezkedés után földjeik birtokbavétele, s az őszi vetés munkálatai töltötték ki idejüket. A kisebb s nagyobb családok megkezdték életük új színterén a gazdálkodást. Józseffalvának nem volt egységes határa, a földjeik a pataki, petrahei, végardói határban szétszóródtak. Több esetet is feljegyeztek, amikor magyarok telkét foglalták el. A környékbeli falvak lakói ezért ellenérzésekkel fogadták őket. Betelepüléskor a falu népessége kb. kétszáz fő lehetett. Az 1790-es, illetve 1794-es lista⁶ alapján feltételezhetjük, hogy Józseffalvát 32 féltelkekel rendelkező jobbágycsalád alapította. Sokan az újrakezdés lehetőségével érkeztek Magyarországra, Józseffalvára. Volt, aki megtalálta reményeit, s maradt. Mások (ők voltak kevesebben) közeli vagy távoli településre mentek át, vagy visszatértek Németországba.

A települést alapító 32 féltelkes jobbágycsalád legtöbbjének élén fiatal házaspár állt. Ők 17-en itt kezdték családi életüket, néhányan kicsiny, mások nagyobbacska gyermekekkel. Két családfő a 30-as, 40-es éveiben járt. A nőtlen telkes fiatalemberek száma kiemelkedő, kilencen települtek le Józseffalván, többnyire 20 év körüliek. Három telkes idősebb férfi szerepelt a jegyzékben. Mindezek az adatok bizonyítják, hogy a migráció 220 esztendeje sem zajlott másként, mint a 20. században. Az újkor hajnalán is a fiatal férfiak, fiatal házaspárok vállalkoztak leginkább lakóhely változtatásra, esetünkben, hazát és nyelvtérületet is váltva. Az új település lakóházaiban átlagosan hatan laktak. Voltak házak, ahol ketten-hárman, és éltek együtt több generációs családok is. Előbbiek körébe tartoztak azok, ahol a telektulajdonos fiatal nőtlen férfi volt. Természetesen ők sem laktak egyedül. A „gazdaság” működtetéséhez, a háztartás vezetéséhez szükség volt nőkre is. Az egyedülálló férfiak nem érkeztek egymaguk. Nőrokonaiak jöttek velük: leánytestvérek, unokatestvérek, özvegyasszonyok. 18 fiatal, eladósorban lévő leány, 2 fiatal özvegyasszony és 2 középkorú nő szerepelt az anyakönyvekben. Természetesen ebben az esetben, mind a fiatal férfiak, mind a velük jött nőrokonok elsődleges célja volt, hogy mielőbb családot alapítsanak, s így rendezkedjenek be új lakóhelyükön. Több család két generációs: apa,

1 tudomány és társadalom

anya, gyerekek. Ezek egy részében már tizenévesek, húsz év körüliek a „gyerekek”. A 19 tizenéves ifjúnak a családalapítása ugyancsak a következő években várható. Voltak három generációs családok is. Négy idős házaspár, három idősebb és egy középkor férfi szerepelt az összesítésben. Az özvegyek, az idős korúak az esetek nagyobb részében újraházasodtak.

Néhány család – a szerencsésebbek – igazán népes volt. A „szerencsés” jelző oka a hihetetlenül magas gyermekhalandóság. Nem egy családban 8 meghalt kisgyermek akadt. Kiemelkedő volt a gyermekszületések száma is. Általában két-három évente szültek az asszonyok. A gazdasági, családi érdek miatt (a gyerekek ellátása, nevelése) az özvegyen maradt férfiak nagyon rövid időn belül (sokszor egy-két hónap múltán) újraházasodtak. Az asszonyok két évtizeden át szültek. Így a kicsiny gyerekek, a néhány évesek, éppúgy megtalálhatók a családokban, mint a tizen-, huszonéves ifjak. A leányok nem sokáig maradtak pártában, többségüket már 14-15-16 évesen férjhez adták, nemegyszer jóval idősebb házastársat választva. A fiatal fiúk esetében is előfordultak 17-18 éves korban kötött házasságok. Sőt 5-10 évvel idősebb menyasszonyok is. A házasodási szokások egyértelműen azt sugallják, hogy a párválasztást elsősorban a gazdasági érdekek befolyásolták. Mindenképpen ez játszhatott szerepet abban, hogy a telepítést követő évben, nagyon magas volt a házasságkötési kedv. Az egyedülálló férfiak mindegyike nősülni készült. A falu alapítását követő évben kötött 13 házasság jelzi a lakosok fiatalos korszerkezetét, bizakodást a jövőben és a gazdasági szükségszerűséget. 1787-től évente általában egy-két házasság kötött. Ezek a házasságkötések már egyértelműen jelezték, hogy a kapósabb fiatal lányok után az idősebb hölgyek is eséllyel pályáztak a párválasztásban. Az örömteli események mellett több temetés is volt a falubeliek körében. Az 1786-ban meghaltak között már teljes bizonyossággal ott voltak az újonnan betelepültek.⁷ Ebben az évben 21 sváb nevű bejegyzés történt. 1787-ben 11 német nevűt temettek Patakon.

Józseffelva alapításától a Sárospataki Római Katolikus Egyházközség része. Az ottani plébánia látta el Józseffelva egyházi szolgálatát. A plébánost és 1-2 káplánt foglalkoztató egyházközségben mindig volt német nyelvű káplán, aki a sváb falvak lelki gondozója. 1785-ben, a falu létrejöttékor Michäel Pflieger látta el ezt a tisztséget. A német nyelvű pap a telepítési feltételek között is szerepelt. Hozzá jártak szentmisére a falubeliek, ő keresztelt, esketett, temetett. Hozzá tartoztak a trautsonfalvaiak és a károlyfalvaiak is. Természetesen az uradalom német nyelvű alkalmazottai, majd 1807-től ugyancsak német nyelvű tulajdonosai – a Bretzenheim-család – is szertartásaikra jártak. Michäel Pflieger 1792-ig látta el a német káplán feladatát Patakon. 1793-ban Ignatius Goczigh, 1794-től 1800-ig Némethy József szolgálta német nyelven híveit. 1800-ben Josephus Lintzy került helyére. A józseffelvai lakosokra vonatkozó egyházi bejegyzéseket a sárospataki római katolikus anyakönyvekben olvashatjuk.⁸ A három anyakönyvben (kereszteltek, házasultak, meghaltak) sajnos csak 1804-től tüntették fel lakóhelyként Józseffelvát, így nagyon nehéz beazonosítani a józseffelvai lakosokat a falu alapítását követő két évtizedben. Az 1790-es és az 1794-es lista alapján azonban már néhány esetben sikerülhet ez. Ha végigtekintünk ezeken a listákon, felfigyelhetünk a vezetéknevekben bekövetkezett változásokra. Vannak nevek, amelyek csak 1790-ben szerepeltek, mások csak 1794-ben. A falu lakosságának változására szemléletes például szolgál az 1836. szeptember 9-én Sáros-Nagy-Patakon összeállított lista, amely akkori tudásuk (emlékezetük) alapján lejegyezte a települést alapítók nevét, bemutatva a telki állományt. Párhuzamosan egymás

mellé állítva az 1785-ös és az 1736-os telektulajdonosokat. Az ekkor keletkezett „1785-ös betelepülők névsorából” jó néhány név hiányzik, viszont olyanok is szerepeltek rajta, akik 1790-ben ill. 1794-ben összeállított jegyzékben nem fordultak elő. Az eltérések valós folyamatokkal magyarázhatók. Azon családok hiányoztak a késői utódok által összeállított listáról, akik még a 18. század végén elköltöztek a faluból. A település megalapítóiként szerepeltettek ugyanakkor olyan családokat, akik bizonyíthatóan nem voltak az első letelepülők között, de nagyon hamar, a 18. század végén, a 19. század elején Józseffalvára kerültek. Az 1836-ban készített listát használták fel később, az 1860-as úrbérrendezés során. Ekkor újabb, 1860-as névsorral egészült ki a korábbi összeírás.

Józseffalva településtörténetében az első évek a település megalapítása, a gazdálkodás beindítása mellett családalapítás esztendei voltak. Az 1790-es években már más folyamatok befolyásolták a falu lakói mindennapjait. Rendeződtek a beköltözött családok kapcsolatai, a házasságok száma jóval kevesebb lett. Az 1790-es évek első felében évente 1-1 házasságot kötöttek, 1793-ban volt 3 esküvő, de a következő évben egy sem. Az évtized második felére stabilizálódott a házasságkötések száma, átlagosan évi kettővel. A menyasszonyok között voltak fiatal hajadonok, de ebben az időszakban volt lehetőségük az özvegyasszonyoknak is új házasságot kötni, több esetben úgy, hogy idősebbek férjüknél. A fiatal házaspárok, köztük a friss házasságok kiemelkedő száma következtében magas a gyermekvállalási kedv. 1795-ben nyolc, 1796-ban tizenkettő, 1797-ben öt, 1798-ban tizenöt,⁹ 1799-ben kilenc 1800-ban tizenhárom gyermek született a józseffalvai családokban. Az 1790-es években tapasztalható magas gyermekszületési arányok azonban nem mutatkoztak a természetes szaporodásban, hiszen nagyon magas a gyermekhalandóság is.

Az elhalálózáson kívül egy ellenirányú folyamat, az elvándorlás is hatott a falu népességszámának alakulására a 18. század utolsó évtizedében. Azok, akik nem találták meg gazdasági és családalapítási reményeiket elköltöztek a településről. Az 1790-es, 1794-es népességlista, a katolikus egyház anyakönyve, az 1828-as népszámlálás és az 1836-ban összeállított névsorok segítségével összeírhatók azon családok, akik elhagyták Józseffalvát. Az elvándorolt, kihalt családok mellett természetesen az első bevándorlók jelentős részének mind családi, mind gazdasági szempontból teljesültek elvárásai. Itt maradtak a nagy lélekszámú rokonságok, de a 2-3 személyből álló családok közül is sokan új otthonuknak tekintették Józseffalvát, a letelepülők többsége megtalálta itt számításait. A 18. század utolsó évtizedében tapasztalt elvándorlás mellett folyamatos a településre irányuló bevándorlás és a továbbvándorlás. A 19. század elején a falu legöregebb lakója Joannes Jaskó (1729-1819) volt. 90 évesen, 1819-ben halt meg.

A település a 19. században

1807-ben új birtokos tulajdonába került a sárospataki uradalom. Bretzenheim Károly Ágost lett Józseffalva féltelkes jobbágyainak földesura is. A dicális összeírások szerint 1800 körül a jobbágycsaládok száma 25-27 volt a faluban. Általában 1-1 zsellér, vagy házatlan zsellér is élt itt. A házak száma a századfordulóig nem változott, a falu alapításakor épített 32 házat a következő évtizedekben is lakták.

A 19. században is jellemzőek a fiatal korban kötött első házasságok. A megözvegyült férfiak és nők esetében egyaránt a gyors újraházasodás figyelhető meg. A házasságok

elsősorban településen belül kötöttek, jellemzőek azonban a sváb települések között is. Utóbbi jóvoltából új, sváb családnevek tűntek fel a településen. Sőt több esetben a századfordulón beköltöző családok meghatározóvá váltak a 19. században a településen. A Józseffalván belüli, ill. a környező sváb falvak lakóival kötött házasságok természetesen az egységes római katolikus s német nyelvű közösséget tartották fenn a 19. század elején is. 1815-ben kötötték az első vallásilag vegyes házasságot. A bő gyermekáldás továbbra is jellemzője a megkötött házasságoknak. A század első felében a nők átlagosan 6-7 gyermeket hoztak a világra (előfordultak 12 gyermekes családok is), de nagyon magas volt a gyermekhalandóság, a gyermekek mintegy fele nem érte meg 5. életévét. A Józseffalván tapasztaltak megfeleltek az országos tendenciának.

A magas halandóság és a népesség vándorlás (elvándorlás ill. bevándorlás) eredményeként lassú a falu lakosságának növekedése a 18-19. század fordulóján, a 19. század első felében. 1838-ban 243-an,¹⁰ 1858-ban 240-en,¹¹ 1863-ban 250-en¹² laktak a faluban. Fényes Elek következő néhány sora is még egy kicsiny római katolikus német településről íródott: „Józseffalva, kis német falu, Zemplén vármegyében, közel Sáros-Patakhoz, rónaságon: 243 kath. lak. Határa 639 hold, mellyből belsőség 44 h., szántóföld 315 h., kaszáló 274 hold, majorsági kert 6 hold; legelője nincs, hanem marhát közösen legelteti Sáros-Patakkal. Van egy kis Bodrog nevű tava 7 hold kiterjedéssel. Birja h. Brezenheim.”¹³ A bevándorló (beházasodó) családokról a katolikus egyház anyakönyvi bejegyzései tartalmaznak adatokat.

A 19. század első évtizede Józseffalva közigazgatásban játszott szerepét is megerősítette. Ekkortól használta a település önálló pecsétnyomóját, lenyomatai fennmaradtak a Zempléni Levéltárban. A pecsétnyomón ábrázolt címerben egy ekevasat és három búzalkalászt láthatunk. Köriratában a következő feliratot olvashatjuk: „Újpaták hejsége petsétje 1812”.

Az ország, s így a pataki uradalom jobbágylakosságának életében is jelentős változásokat indítottak el az 1848. évi áprilisi törvények jobbágyfelszabadítást elrendelő és az úrbéri viszonyokat megszüntető cikkelyei. A forradalom és szabadságharc másfél éves időszakában a törvény végrehajtására már nem kerülhetett sor. A jobbágyfelszabadítást azonban nem lehetett semmissé tenni. Az 1853-ban kiadott császári pátens rendezte az úrbéri kapcsolatokból származó jogok, járandóságok és kötelezettségek megszüntétét. Az úrbéres földek állami kárpótlás mellett a paraszt tulajdonába mentek át. Rendelkezett az úrbéres telki állományba nem tartozó maradványföldek ügyéről is. Az érintettek annyi legelőt kaptak, amennyi elegendő volt a korábban legeltetett állatállomány eltartásához, ill. annyi erdőt, amennyiből a korábban is kitermelt mennyiségű fához juthattak.

A 19. század közepétől érezhető társadalmi-gazdasági változások jelentős hatással voltak a demográfiai/népesedési folyamatokra. A változásokat a halandóság tartós és gyors csökkenése indította el (csökkent a csecsemőhalandóság, nőtt a várható élettartam). Ugyanakkor ezzel egy időben nem csökkent a termékenység, ugyanannyi gyermek született, igaz már nagyobb az esélyük arra, hogy fel is nőnek. Az 1869-es népszámlálás idején 279 lakosa (142 férfi, 137 nő) volt Józseffalvának. 179-en (63,08%) itt születtek a faluban. Megszűnt a falu római katolikus egysége. Az 1869-es összeírás alapján a lakosság 86%-a római katolikus (240 fő), 4,3%-a görög katolikus (12 fő), 3,58%-a (10 fő) református, 5,73%-a zsidó (16 fő) vallású. Ha a népesség születési helyét és vallását együtt vizsgáljuk, kitűnik a falu római katolikus jellege. A józseffalvai születésűek körében mind-

össze 5 görög katolikus, 4 zsidó, a többiek mind római katolikusok. Korábban a családi kapcsolatok csak a Patak környéki katolikus sváb falvakkal (elsősorban Trautsonfalvával) léteztek. A 19. század közepén már egyéb települések is szerepet kaptak, más vallásúak is kerültek a faluba. Trautsonfalva azonban továbbra is megőrizte kiemelkedő szerepét a házassági kapcsolatokban. A falu római katolikus lakosságának 68,58%-a helyben született, 30,4%-a más településről költözött ide.

Józseffalva 42 házában 56 család lakott 1869-ben. Ezek a házak a Nagy utcában és az ebből nyíló Alás közban álltak. Az utca elején álló három ház már korábban leégett. Utána azonban jobbra szoba-konyha-kamra-istállóból álló épületek sorakoztak az utca mindkét oldalán, a svábokra oly jellemző takaros portákon. A falu 56 családja közül 17 lakott olyan házban, amelyben 2 szoba is volt. 11 portán közös udvaron osztozott két család, még egy helyen három család élt így együtt. A 2 zsidó család házában üzlethelyiség is volt. Hogyan néztek ki ezek a házak? A 19. században jelentős változás tapasztalható a jobbágyság lakáskörülményeiben. Alapvető minőségi javulást eredményezett a konyha füsttelenítése. A korábbi füstös ház helyét elfoglalta a kívülről fűthető kemencéjű „tisza szoba”, a kürtővel vagy falazott kéménnyel ellátott konyha. A konyha a népi élet színtere. A jobb módú parasztcsaládoknál a konyhából két szoba nyílt. A második sokszor raktárul is szolgáló kamra. Némi betekintést ad a 19. századi életkörülményekbe néhány ma is álló régi ház. Ezek már álltak az 1869-es népszámlálás idején, tölgy mestergerendájuk azóta is dacol az idővel. Feliratuk megőrizte a két ház építési évét: az egyik „Johan Schauf Josef Dorff 1830”, a másikon „1848 31 okt Miler” feliratot olvashatunk, míg egy kőből faragott ajtófélfába az 1836-os évszámot vésték.

A 19. században tapasztalható változások a iskoláztatás terén is újításokat hoztak. 1828-ban nyílt meg Magyarországon az első óvoda Budán. 1847-ben már 89 kisdedóvó működött az országban. 1846. szeptember 6-án nyitotta meg kapuit a józseffalvai óvoda.¹⁴ Az itteni katolikus „kisdedóvó intézet” alapítása országos viszonylatban is a koraiak közé tartozott.¹⁵ Az intézet katolikus jellege ellenére, református gyerekeket is fogadott. A következő évtől egyenrangúként ott ültek mellettük a zsidó növendékek is. Az óvoda első vezetője, korabeli szóhasználat szerint „ő ezen intézet védnevelője”, Farkas János volt. Épülete a mai Szent József út 42. szám alatt volt. A 1846/47-es évben 158 növendéke volt, 75 fiú és 83 leány. Ők csak részben józseffalvaiak, a többség sárospataki. A józseffalvai gyerekek, az első évfolyamon 50-en voltak, 26 kisfiú és 24 kislány. Egy kivételével mindannyian római katolikusok, kettő és hét év közöttiek. Fennmaradt a Kisdedóvó intézet anyakönyve. Ebben feljegyezték a gyerekek nevét, vallását, születési évet, anyanyelvét, lakását, apja vagy anyja nevét, a beiratás időpontját. Az első beírás 1846. szeptember 17-én kelt, és egészen 1940-ig használták ugyanazt az anyakönyvet. 1849 az első év, amikor a józseffalvai újonnan beiratkozottak között már mindenki magyar anyanyelvű! Az óvoda 1852. október 18-ig működött Józseffalván, ekkor a város belterületére, a ma képtárként működő épületbe költöztették.¹⁶ Ez Bretzenheim Ferdinánd tulajdonában lévő ingatlan volt. 1905-től nem Józseffalva, hanem Újpaták szerepelt a gyermekek lakóhelyeként a nyilvántartásban.

Józseffalva kisdíákjai katolikus vallásuként a sárospataki római katolikus iskolában tanultak (a településen önálló iskola soha nem működött). Ez a pataki felekezeti iskola két vegyes osztályban, majd – miként az országban sokfelé – négy osztályban tanított. Az 1843/44-es tanévben 68 diákja volt az iskolának: a vegyes osztályban tanulók szá-

1 tudomány és társadalom

ma 38, a második osztályban 30. A diáknévsorok segítségével a józseffalvai gyerekek azonosíthatók. A 243 lakosú településen a 20 iskolás diák nagyon jó aránynak számított. Józseffalván 1861-ben fogalmazódott meg önálló iskola alapításának gondolata. Az ekkor kelt kérvényből értesülhetünk arról, hogy a falu két ausztriai forint pótdadót fizet minden 12 év alatti gyermek után a sárospataki római katolikus iskola fenntartására. Józseffalva előjárói úgy gondolták ekkor, hogy a fizetendő összegből egy alkalmas tanítót tudna a község önállóan eltartani. Megemlítették az önállósodás okaként azt is, hogy a gyermekek számára gondot okoz a bejárás, sőt a 6-7 éves gyermekek téli közlekedését lehetetlenné teszi. A jövődi tanítóval szembeni elvárások között szerepelt a magyar és a német nyelvű oktatás képessége is. A tervek szerint a falu a következő évtől szerette volna Sárospatakától önállósítani az oktatását, ehhez kérték az egyház engedélyét. Az önállósodási törekvések idején a településen 30 tanköteles korú gyermek volt. Kérésük nem valósult meg, Józseffalva diákjai a település története folyamán mindvégig a sárospataki római katolikus egyház által fenntartott iskolában tanultak.

A magyarosodás folyamata

Józseffalva 200-300 fős lélekszámával a hegyaljai kisebb sváb falvak körébe sorolható. Rátka, Trautsonfalva/Hercegekút, Károlyfalva népezebb lévén erősebb, életképesebb közösség létrehozására volt képes. Különösen szembeötlő a falu kicsinyisége, ha Sárospatak lakosságával hasonlítjuk össze. Az ötezres, s majd a századfordulóra nyolcezres városka közeli szomszédsága elkerülhetetlenül befolyásolta a falu német nyelvű lakosságának életét, mindennapjait.

1785-ben a falu alapításakor a településre érkezők mindannyian német nyelvet beszéltek és római katolikusok voltak. Vallásuk, német papjuk, szokásaik összefogták a közösséget, kijelölték mindennapjaik keretét. Családi, házassági kapcsolataik a falu alapításától a közeli, s távoli német települések irányába figyelhetők meg. Kezdetben az 1785-ben betelepült svábokkal, az abaújszántóiakkal, a vencesellőiekkal, a hosszúláziakkal tartottak kapcsolatot, onnan hoztak feleséget. Az évek múltával a közeli, uradalombeli sváb falvak, Trautsonfalva és Károlyfalva lettek meghatározóak. Az innen tovább költözők, vagy házasságuk révén Trautsonfalvára, Károlyfalvára települők tovább erősítették Józseffalva kapcsolatát a német falvakkal, s egyben segítették az itteni német katolikus közösség megmaradását.

Józseffalva lakosságának alacsony száma nem tette lehetővé egy életképes, működőképes kisebbségi nyelven beszélő település létezését. Kis lélekszámából következően rá volt utalva a kapcsolattartásra (családi, házassági kötelékek) a két közeli sváb falu, Hercegekút és Károlyfalva német közösségére. Ez pozitívan hatott a sváb tudat, a közös származás emlékének megőrzésére. Az összetartozás tudatának erősítése fontos volt azért is, mert 1790-1800 körül a települést alapítók közül elég sokan tovább költöztek Józseffalváról, gyengítve ezáltal a 15-20 év alatt kialakult faluközösséget. A továbbvándorlók helyére elsősorban rokoni kapcsolatok mentén sváb falvakból érkeztek új betelepülők, megtartva, megerősítve ezáltal a kis falu sváb nyelvét és tudatát. 1789-ben került a faluba az első magyar feleség, 1815-ben az első görög katolikus. A 19. század első évtizedében példák bizonyítják, hogy a józseffalvaiak a falun és a sváb településeken kívül a magyarok köréből is választottak házastársat. Józseffalva a 19. század első harmadáig

bizonyíthatóan megőrizte egyöntetű sváb közösségét, nyelvét. A felbukkanó magyar betelepülők beleolvadtak közösségükbe. 1828-ban a népszámlálás idején csupán két családfő neve nem német hangzású. 1838-ban Fényes Elek, 1858-ban Victor Hornyánszky egységesen német nyelvű faluként tekintett Józseffalvára.

A 19. század közepén, az úrbérrendezés időszakában gyorsuló mértékű változások tapasztalhatók a falu anyanyelvi viszonyaiban. A korábban egységesen használt sváb köznyelv kezdett visszaszorulni. Ennek részben a magyar anyanyelvű lakosság betelepülése az oka: 1854-ben a tagosítás által érintett családok között már említhető számban találunk magyar családokat. Másrészt a német nyelvű lakosság magyarosodását jelzi. Olyannyira, hogy Pesty Frigyes helységnevtárában már azt írta a településről, hogy német anyanyelvüket már csak az idősebbek használják, a fiatalabbak a német nyelvet nem bírják. 1846-ban a józseffalvai óvoda induló évfolyamában 50 helybeli gyermek volt. 37 gyermek (74%) esetében a magyart és németet együtt tüntették fel anyanyelvként. 12 gyermek anyanyelvének már csak a magyart jelölték meg. Az 1840-es évek anyakönyvi bejegyzései egyértelműen jelzik a település sváb gyökereit és az erőteljesen megindult magyarosodás folyamatát. Pesthy Frigyes 1854-ben leírt szavait erősítik meg az 1860-as években keletkezett iskolai bejegyzések. Ezek szerint a józseffalvai diákok anyanyelve az 1860-as években magyar. Igaz ugyan, hogy 1861-ben, amikor a falu önálló iskola alapításának gondolatával foglalkozott, a tanári állás betöltésének feltételeként szabta meg a német nyelvtudást. Azt se felejtjük el, hogy a korabeli iskolai követelmények között szerepelt a német nyelv magas szintű oktatása az elemi iskolában, ahol németül oktadni képes tanárok tanítottak végig a 19. században. A magyarosodó, egyre inkább kétnyelvű falu az iskolai oktatás, s a német településekkel ápolit családi kapcsolatok révén valamelyest mérsékelni tudta Sárospatak, s a tágabb környezet hatását. De egyre több a patakival kötött frigy: 1860 és 1869 között 25, 1870 és 1879 között 15 házasulandó egyike vagy mindketten patakiak. A városiak nagy arányú megjelenése a faluban gyorsította a közösség kétnyelvűvé válását. Feltételezhetően a 19. század végére a köznyelv is egyre inkább a magyar lett. Az 1880-as népszámlálás az első, amely hivatalos anyanyelvi adatokat tett közzé. Ekkor a falu lakói közül csak heten vallották magukat német anyanyelvűnek, viszont 89,5%-ban magyar anyanyelvűnek. 1890-ban a település beszélt nyelveként a magyart és a németet egyaránt megjelölték. 1900-ban nem volt nyoma német anyanyelvnek a statisztikában, mindenkit magyarként tüntettek fel.

A század utolsó két évtizedében lassuló ütemben folytatódott a patakiak beházasodása a faluba. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a vallási-kulturális egység megmaradt a 19. század második felében, ugyanakkor a nyelvet nem sikerült megőrizniük, a nyelvváltás a 19-20. század fordulóján lezajlott.

Józseffalván a közösség legfontosabb összefogó ereje a vallás volt. A település első 60-70 évében szintiszta római katolikusok a lakosai, sőt a 20. század közepéig sikerült megőrizni a falu egységes római katolikus arculatát. Ez a mindennapok életét jelentősen befolyásolta. A három sváb településen hasonló szerepet játszott a vallás, így természetes, hogy nyelvi kapcsolataikon túl vallási szokásaik hasonlósága, családi kötelékek révén szoros volt közöttük a kapcsolat. Természetesen a földrajzilag közelebb fekvő Trautsonfalva szerepe jóval jelentősebb.

Az iskola mindig nagyon fontos szerepet játszik a nyelv, az identitás megőrzésében. Józseffalva esetében a pataki iskolák a magyarosítást segítették elő. „Az itt élők mindig

magyar iskolába jártak: a lányok zárdába, a fiúk a katolikus iskolába” – mesélik az öregek. Patak erős szellemi hatása nem volt ellensúlyozható. Ugyanilyen fontos elem az identitás, a nyelv megőrzése szempontjából a hasonló nyelvű településekkel a kapcsolattartás kérdése, az önazonosság és a környezet véleménye. Az egykori sváb nyelvű településekkel az elmúlt 50 évben is rendszeres és megszokott volt a józseffalvaiak kapcsolata. Családi szálak kötötték össze őket, ez természetesen mondható. Itt is – miként minden nemzetiségi településen – megfigyelhető, hogy különös hangsúly kaptak az egyházi ünnepek által teremtett találkozási lehetőségek. Az egyházi ünnepek életük elválaszthatatlan részévé váltak. A ma élő idős emberek a hagyományokat, a mély vallásosságot megőrizve életségükben fiatalok, a második világháború előtti falusi szemléletet tükrözik. A mindennapokhoz számukra ma is hozzátartozik a templomba járás. A korábbi oltárképet, amely Szűz Máriát ábrázolja, búcsúkor ma is kiviszik a templom előtt felállítandó oltárra, ilyenkor szabadtéri szertartást végeznek a nagy tömeg miatt. Ezek a találkozások az identitás ápolásának elengedhetetlen részévé váltak.

A sváb identitástudat azonban élhetett tovább a nyelv megléte nélkül is. Sajnos a második világháborút követő politikai légkör kedvezőtlenül vagy inkább tragikusan hatott az itt élő német származású lakosság identitására. A „malenkij robot” látványa (átélték, amint közeli rokonaikat Hercegkútról elhajtják a Szovjetunióba), a német kitelepítések híre, később a kulákliták és egyebek mellett az emberek igyekeztek minél kevesebb konfliktushelyzetet teremteni. Az új nemzedékek lelkébe már nem ivódott be annyira, vagy egyáltalán nem a sváb-német származás tudata. Sárospatak városfejlődése révén egyre inkább a település részévé vált az egykori falu, egyszerűen Sallai utca lett (ma Szent József utca). Az öregek kihaltával a házakat, telkeket városiak vagy a városba frissen betelepültek vásárolták meg, őket pedig már nem érdekelte, vagy nem is nagyon tudtak arról, hogy ez egykoron, nem is olyan régen egy önálló település volt. A város tősgyökeres lakosai is lassan elfelejtkeztek Józseffalváról, a fiatalabbak önkéntelenül átvették az idősebbek elnevezését, a „falu”-t, de már nem tudták, hogy miért nevezik így.

A nemzetiségi lét egyik feltétele: azt tekintjük nemzetiséginek, akit a környezete annak tart. Józseffalván ma, a 21. század első évtizedében a nemzetiségi létnek még két nagyon gyenge eleme van jelen. Az egyik: az idős emberek és talán még a középkorúak egy része sváb származásúnak tartja magát. A másik: a kevesek részéről megnyilvánuló „a falu” elnevezés, abban az esetben, ha még tudják, hogy mit is jelent ez. Azonban ha az 1950 körül született nemzedék eltűnik e földi világból, már nem lesznek közöttük olyanok, akik önazonosságában szerepet játszik sváb mivoltuk, illetve nem lesznek olyanok, akik még értelmet tudnak adni „a falu” elnevezésnek. Ezáltal végleg eltűnik a történelem színpadáról Józseffalva, és lezárul teljes magyarosodásának folyamata.

Újpaták – Sárospatak

Magyarországon a közigazgatás legkisebb egységei a községek voltak. Az első községi törvény 1871-ben született, reformját 1886-ban fogadták el. A törvény a községek három típusát különítette el: kisközség, nagyközség, rendezett tanácsú város. A község saját belügyeiben határozhatott, szabályrendeletet alkothatott, rendelkezett a község vagyona felett, községi adót vehetett ki. Közvetlen felügyeletét a főszolgabíró gyakorolta. Legfőbb szerve a községi képviselőtestület, amely összetételében 1945-ig megtartotta a

virilizmust: felerészben közvetlenül a legtöbb adót fizetők töltötték be a tagsági helyeket. Józseffelva az 1886. XXII. tc. szerint a kisközségek sorába tartozott. Az 1880-as népszámlálás hasonló képet mutatott a faluról, mint az előző, az 1869-es. Valamelyest kisebb az összlakosság, 257 fő. 45 házban éltek, a vallási megoszlás is csak árnyalatnyi 1-2 fős eltérést mutatott. Az írni-olvasni tudók aránya változott jelentősen (110 fő). Jelentős népességyarapodást mutat ezzel szemben az 1890-es népszámlálás. A lakosság száma 10 év alatt 75 fővel növekedett, és 332 fővel elérte a település népességszámának maximumát. 1900 volt az utolsó év, amikor még Józseffelva adatai önállóan szerepeltek a statisztikákban: akkor 305-en (160 férfi, 145 nő) laktak a faluban, és már 190 falubeli tudott írni-olvasni. Fiatalos a lakosság korszerkezete, a falu népességének 53%-a 20 évnél fiatalabb. A felnőtt korosztály körében is a fiatalok aránya magasabb: 22,3%-uk 20-39 éves, 17,7%-uk 40-59 éves. Mindössze 6,9%-uk idősebb 60 évesnél. Józseffelva 52 háza jobbára vályogból épült (49 db), zsindellyel, deszkával fedett.

Voltak ellátási feladatok, amelyeket a kisközség önállóan igyekezett megoldani. Ilyen például a tűzoltás kérdése. Egy 1886-os törvény szerint a tűzoltórendeletet a község kezelte.

A tűzvések sajnos igen gyakori „vendégek” a 19. században a településeken. Így volt ez Józseffelván is. 1882. május 13-án tűz pusztított a faluban. Nem tudjuk pontosan hány családot érintett, de biztosan többeket, hiszen megsegítésük ügyében szolgabírói levél született. A károsultak úti munkájának elengedését kérvényezték még 1882-ben,¹⁷ amelyet az újhelyi szolgabíró támogatott, s 1883-ban határozatra is emelkedett.¹⁸ A tűzkárosult lakóknak az 1889-es évben az országos közmunkáját elengedték. Zemplén vármegye monográfiájában olvashatunk arról, hogy 1890-ben is volt tűzvész a faluban.¹⁹ 1896-ban már egy újabb, Józseffelván dühöngő tűzvész károsultjai számára indítottak gyűjtést a vármegyében.²⁰ A tűzvést követően a községben tűzoltóegylet szervezésébe kezdtek. Heinrich János bíró és Schwarcz József józseffelvai lakosok nyújtottak be kérvényt az alapszabály elfogadása érdekében a sátoraljaújhelyi főszolgabíróshoz. Az engedély megadásakor csupán a hatályos jogszabályok betartására hívták fel a figyelmüket. A várt felsőbb határozat az alapszabály elfogadásáról 1896-ban megszületett.²¹ Hiába alakult meg azonban a Tűzoltó Egylet, 1902-ben újra föllobbant a tűz Józseffelván. Erről úgyszintén a megyei monográfia számol be.²²

A századfordulót közigazgatási változások jelezték vidékünkön is. Ezek az intézkedések nem hagyták érintetlenül Józseffelvát sem. 1881-ben egyesült Kis és Nagy-Patak. 1895-ban a szomszédos település, Petrahó Bodroghalászra változtatta a nevét.²³ A sárospataki járás létrejötte előtt a környék települései a sátoraljaújhelyi járáshoz, az ottani szolgabíróhoz tartoztak. A járás 44 települése körjegyzőségekre tagolódott. Egy fennmaradt kérvényből értesülünk arról, hogy 1874-ben Petrahó, Józseffelva, Károlyfalva községek magukat, mint körjegyzőséget Sárospatak városától különválasztatni – eddigi állapotuk meghagyását – kérték.²⁴ Az irat utalt valamely konfliktusra a települések és a város között, javasolva a kiegyezést. Amennyiben az nem történik meg, akkor az újhelyi szolgabíró véleményezi a falvak kérését.²⁵ Úgy tűnik a településeknek sikerült elérni céljukat. Előbb egyesítették Józseffelvát és Ardót egy körjegyzőségbe (1877),²⁶ majd 1877. január 8-án Károlyfalvából, Trautsonfalvából, Hotykából egy körjegyzőséget, Petrahóból, Józseffelvából és Ardóból egy másikat hoztak létre.²⁷

A három kis település alkotta körjegyzőséget, előbb petrahói, majd 1895-től bodroghalászi körjegyzőségként emlegettek. 1898-tól Józseffelva a körjegyzőség központja, a három te-

lepülés közül a legkisebb lélekszámú. A jegyző 1887-től 1905-ig Turián Gábor. 1900-ban jött létre a sárospataki járás, 1905-től e járáshoz tartozott Józseffalva, a józseffalvai közigazgatás is. Ekkor már Tóth Dezső a körjegyző, majd 1908-tól 1911-ig Szanyi Kálmán. Az újpataki körjegyzőség – és az önálló Újpatak – működésének utolsó évében, 1912-ben Battha Bálint a jegyző. 1913-ban az újpataki körjegyzőség két „magára maradt” településéből – Bodroghalászból és Végardóból – és a Hercegkúti körjegyzőségből – Hercegkút, Károlyfalva, Makkoshotyka – létrehozták a Sárospatak-vidéki körjegyzőséget, székhelye Sárospatak lett.²⁸ Józseffalva Sárospatak részeként a Sárospataki Körjegyzőség része lett (ennek egyedül a nagyközség a tagja).

Sárospatak és Józseffalva élete, mindennapjai utóbbi alapításától összekapcsolódott. Jelzi ezt a kis falucska neve is. A századfordulótól egyre inkább az Újpatak elnevezés élt, sőt 1905-től hivatalosan is így emlegették. Kezdetből összekapcsolódnak a közigazgatási, az oktatási és a kulturális intézmények, a szociális, egészségügyi és a kereskedelmi ellátás. Józseffalva közigazgatási önállósággal rendelkezett. Az itt élők maguk közül választottak bírót. Sárospatak nagyközség és Újpatak kisközség egyesítése 1909-ben került jogi rendezésre. Az 1886. évi XXII. tc. 162.§-ára hivatkozva terjesztették elő Sárospatak és Újpatak leendő egyesítését. A törvény e szakasza kimondja: *„Összeépült községeknek a közigazgatás érdekei által követelt egyesítését, egyik vagy másik község indokolt s a törvényhatóság által támogatott folyamodására, az illető község meghallgatása s az egyesülés és a községi pótdadó viselésében való részesülés feltételeinek megállapítása mellett a belügyminiszter határozza el. Ha az egyesülés mind a két község lakosságának külön-külön azon része kívánja, mely a községi egyenes államadójának nagyobb részét fizeti, a belügyminiszter az egyesülést meg nem tagadhatja.”*

Sárospatak képviselőtestülete ez alapján hozott határozatot az ügyben, amelyet a sárospataki járás főszolgabírája terjesztett elő. A felterjesztést Zemplén vármegye törvényhatósága indokoltnak tartotta és támogatta. A képviselőtestület határozatát, mindkét község vagyonleltárával, a legutolsó költségvetésével, a pótdadó kimutatásával és Sárospatak kérelmével együtt felterjesztette a belügyminiszterhez. *„A törvényhatóság annak megállapítása mellett, hogy az összeépült Sárospatak és Újpatak községek egyesítését a közigazgatás érdekei felette kívánatosnak tüntetik fel, hogy a két község vagyoni viszonyainak Sárospatak község részéről előterjesztett módon leendő szabályozása mindkét község érdekeit megóvja a bemutatott iratok külön felterjesztés mellett azon kívánságának kijelentésével rendel a m. kir. belügyminiszter úrhoz felterjeszteni, hogy a két község egyesítését a maga részéről is támogatja és kérelmezi.”²⁹*

A két település egyesítésének lebonyolítása 1913-ban történt meg. A 338 lakosú kisközség véglegesen Sárospatak része lett. 1912-ben már Sárospatak költségvetésében szerepelt Újpatak költségvetése, igaz külön tételként meghatározva. 1912 után a józseffalvai adatok beleolvadtak a sárospatakiba.

Utószó

Az 1990-es évek első felében „fedeztem fel” Józseffalvát, s kezdtem kutatásaimat. Megérintett a falu történetének utolsó pillanata. Személyes kapcsolatok vonalán indult az adatgyűjtés. A levéltári kutatások is szép eredményekkel szolgáltak. 1995-ben a kutatások és adatgyűjtések nyomán elkészült egy tanulmány, amely az igen regényes *„Volt egyszer*

egy *Józseffalva*” címet kapta.³⁰ A tanulmányból készült különlenyomatok, fénymásolatok sokakhoz eljutottak. Ekkortájt kezdődött a néprajzi tárgyak gyűjtése a falubeliek, elsősorban Jaskó György által. Előkerültek a régi családi fényképalbumok, amelyek hihetetlenül gazdag tárgyi- és szellemi kultúrát őrző világról meséltek. A tanulmány eljutott a faluból elszármazott Kis-Tóth Lajos kezébe is. Kezdeményezésére, vezetésével új lendületet kapott Józseffalva kutatása. Megkezdődött a tárgyi- és fotóemlékek digitalizálása, megindultak a családfa-kutatások.

2005-ben Józseffalva alapításának 220. évfordulóján a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma „*Zempléni nemzetiségek*” címmel időszaki kiállításon mutatta be – a többi nemzetiséggel együtt – Józseffalva sváb lakosságának emlékeit. A kiállítás megnyitója nagy családi, utcabeli, józseffalvai találkozó lett. Ez a nap sokak számára újra az ÉLŐ JÓZSEFFALVÁT jelentette. Újraindult a falu kutatása, az egyházi anyagok feldolgozása. Néprajzos kollégák – Fogas-Tóth Balázs és Bodnár Boglárka – is bekapcsolódtak a munkába. 2006 év végére elkészült a település történetét és néprajzát bemutató kötet (amelyet alkotó szerkesztőként Kis-Tóth Lajos és Tamás Edit jegyezték). Az alapul szolgáló tanulmány címe már nem változott, *Volt egyszer egy Józseffalva* került a borítóra.³¹

Mit tehetünk egy falu emlékének ápolásáért a 21. század elején? Szeretnék arra biztatni mindenkit, hogy lehetőségei által önállóan vagy másokkal összefogva ismertessük meg Józseffalvát másokkal is. Mi – e kötet szerzői – a történelmi, néprajzi emlékek összegyűjtésével, közkinccsá tételével tehetünk valamit. A város megjelölheti a település térképein vagy a városrészeket kijelölő táblákon az egykor volt települést. A katolikus egyház napjainkban is következetesen használja a kápolna megjelölésére Józseffalvát helymegjelölésként. Ha sokan teszünk egy kicsit, talán többet halljuk majd Józseffalva nevét. Újra értelmet nyer a város lakói számára is e földrajzi fogalom, és tudni fogják: volt egyszer egy Józseffalva.

Jegyzetek

¹ Az újlatin nyelvet beszélőket olaszoknak nevezték e korban.

² *Sáros-Patak hajdan Szabad-Királyi, sokszor királynéi, most mezővárosnak története* = *Tudományos Gyűjtemény* 5. 1818. 9-10.o.

³ *Zemplén vármegye jegyzőkönyvei, 1796. 361-362. Zempléni Levéltár, Sátoraljaújhely (továbbiakban: SZL)*

⁴ *Sáros-Patak* = *Tudományos Gyűjtemény* 5. 1818. 9-10.o.

⁵ *Patak, Nr. 4. Loc 59. Nr. 158. SZL*

⁶ Dongó-Gyárfás Géza: Sárospatak sváb telepesei 1794-ben, in: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez, Sátoraljaújhely, 1912. 71-72.o. Dongó említett munkájában tévesen írja, hogy Trautson herceg telepíti Patak határába a svábokat. Dongó az utóneveket magyarra fordította, a családnevek írásmódját nem változtatta meg.

⁷ 1785 június 30-án kelt az első olyan bejegyzés a halotti anyakönyvben, amely talán józseffalvai lakosra utal, a svábnak tűnő név alapján. Azonban nem mondható ki teljes bizonyossággal, hogy ők már az új telepések, vagy korábban is itt éltek, hiszen lakóhelyként mindössze a Patak elnevezés szerepel.

⁸ Sárospataki Római Katolikus Egyházközség Anyakönyvek 7. kötet: Kereszteltek: 1777-1827.; 8. kötet Házasultak: 1778-1383, Meghaltak 1778-1818.

⁹ Az augusztus 5-én született Carolus Róth esetében szerepelt a születettek anyakönyvében először az Újpaták elnevezés.

¹⁰ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, II. köt. Pest, 1851. 159.o.

¹¹ Hornyánszky Viktor: Geographicus Lexicon des Ungarn, Pest, 1864.

¹² Magyarország helységnévtára, 1863.

¹³ Fényes Elek: i.m.

¹⁴ Tamás Edit: Az oktatás lehetőségei Józseffalván a XIX. század közepén, in: Comenius és az utókor, Bibliotheca Comeniana XII. Sárospatak, 2006. 141-160.o.

¹⁵ Fehér Erzsébet: A sárospataki óvodák múltjából = Neveléstörténet 2004/2. szám, Székesfehérvár, 114-125.o.

¹⁶ Uo. 115.o.

¹⁷ Zemplén vármegye Törvényhatósági bizottságok jegyzőkönyve (továbbiakban: TBJ), 1882. 150/215. SZL

¹⁸ TBJ 1883. 182/284. SZL

¹⁹ Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely R. T. város. Magyarország vármegyéi és városai, szerk. Borovszky Samu (a továbbiakban Borovszky) Budapest, [1905.] 131.o.

²⁰ TBJ 1896. 326/463. SZL

²¹ TBJ 1896. 451/692. SZL

²² Borovszky: i.m.

²³ TBJ 1895. 115/194. SZL

²⁴ TBJ 1774. 391 lap 315. SZL

²⁵ TBJ 1874. 391/315. SZL

²⁶ TBJ 1867. 46. lap 43. SZL

²⁷ TBJ 1877.. 46/43. SZL

²⁸ TBJ 1912. 649/1321. SZL

²⁹ TBJ 1909. 302/525. SZL

³⁰ Tamás Edit: Volt egyszer egy Józseffalva, in: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv, szerk: Tusor Péter, Budapest, 1998. 508-519.o.

³¹ Volt egyszer egy Józseffalva, alkotó szerkesztők: Kis-Tóth Lajos – Tamás Edit, írták: Tamás Edit, Bodnár Boglárka, Fogas-Tóth Balázs, EKF Líceum Kiadó, Sárospatak, 2006.